

דיני התנהלות בשבת בעת של פיקוח נפש

במסכת עירובין דף מד עמוד ב' נאמר במשנה:

מי שיצא ברשות ואמרו לו כבר נעשה מעשה יש לו אלפים אמה לכל רוח אם היה בתוך התחום כאילו לא יצא כל היוצאים להציל חוזרין למקומן.

וכתב רבינו בפירוש המשנה:

רצה באמרו ברשות, ברשות תורה, או לעשות מצוה או להציל מיד הגיס ומיד הנהר. ואם אמרו לו כבר נעשה הדבר שיצאת לעשותו, הרי זה מותר להלך ממקומו שהוא בו בשעה שאמרו לו כבר נעשה מעשה אלפים אמה לכל רוח. שאם היה בינו לבין המקום ששבת בו פחות מארבעת אלפים אמה כדי שאם יהלך אלפים אמה ממקומו כמו שאמרנו ישאר בינו לבין מקום שביתתו פחות מאלפים ונמצא בתוך תחום שלו שהיה לו מערב שבת, הרי זה רשאי להלך עד שיגיע למקום שביתתו, ויהלך ממנו אלפים אמה לכל רוח כמו שהיה מקודם, וזה הוא ענין אמרו אם היה בתוך התחום כאילו לא יצא. אבל אמרו שכל היוצאין להציל חוזרין למקומן, אינו טעם לדין שקדם, אלא הוא דין שאחר שיש בו קולא למי שיצא ברשות תורה. ולמד ממנו להקל לכל מי שיצא ברשות והוא מי שיצא לעזור לאנשים מישראל, וזה הוא ענין להציל. והתירו להם כלומר לעוזרים לחזור בכלי זינן עד שיגיעו למקומן, וכמו שאמרו חוזרין בכלי זינן למקומן.

מסביר רבינו שאם אותו אדם יצא מתחום אלפיים אמה שהיה לו, אזי אם יצא פחות מ-4,000 אמה באופן שאם יחזור אלפיים אמה ייכנס לתחום שבת שלו, הרי שכאילו לא יצא ממקומו.

כמו כן, הדין השני של המשנה אינו הטעמה לדין הראשון אלא דין חדש, שמי שיצא להציל ולעזור לאנשים מישראל יכול לחזור עם כלי זינן.

וכתב רבינו בהלכות שבת פרק ב הלכה כג':

כג גויים שצרו על עיירות ישראל--אם באו על עסקי ממון--אין מחללין עליהן את השבת, ואין עושין עימהן מלחמה; ובעיר הסמוכה לספר, אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש, יוצאין עליהן בכלי זין, ומחללין עליהן את השבת. ובכל מקום, אם באו על עסקי נפשות, או שערכו מלחמה, או שצרו סתם--יוצאין עליהן בכלי זין, ומחללין עליהן את השבת. ומצוה על כל ישראל שיכולין לבוא, לצאת ולעזור לאחייהם שבמצור ולהצילם מיד הגויים בשבת; ואסור להן להתמהמה למוצאי שבת. וכשיצילו את אחיהן, מותר להן לחזור בכלי זין שלהן למקומם בשבת, כדי שלא להכשילן, לעתיד לבוא.

אולם דינים אלו מתבארים יותר בפרק כז':

טו [טז] כל מי שיצא ברשות בית דין--כגון העדים שבאין להעיד על ראיית הלבנה, וכיוצא בהן ממי שמותר לו לצאת לדבר מצוה--יש לו אלפיים אמה לכל רוח, באותו מקום שהגיע לו; ואם הגיע למדינה--הרי הוא כאנשי העיר, ויש לו אלפיים אמה לכל רוח חוץ למדינה.

טז [יז] היה יוצא ברשות, ואמרו לו והוא הולך בדרך כבר נעשת המצוה שיצאת לעשותה--יש לו ממקומו, אלפיים אמה לכל רוח; ואם היה מקצת תחום שיצא ממנו ברשות, מובלע בתוך אלפיים שיש לו ממקומו--הרי זה חוזר למקומו, וכאילו לא יצא. וכל היוצאין להציל נפשות ישראל מיד גויים, או מן הנהר, או מן המפולת--יש להם אלפיים אמה לכל רוח, ממקום שהצילו; ואם הייתה יד הגויים תקיפה, והיו מפחדים לשבות במקום שהצילו--הרי אלו חוזרין בשבת למקומן, ובכלי זינן.

בהלכה טו' מבאר רבינו שכל מי שיצא לדבר מצווה או לפיקוח נפש, יש לו 2,000 אמה לכל רוח ממקום שהגיע אליו. ואילו בהלכה טז' מבאר רבינו שאם יצאו משום פיקוח נפש גם יש להם 2,000 אמה לכל רוח, ויתר על כן שאם יד הגויים תקיפה (יש עדיין סכנה) מותרין לחזור למקומן עם כלי זינן.

אולם לכאורה יש סתירה בדברי רבינו, כי בפרק ב' הלכה כג' כותב רבינו שמותרין לחזור למקומן עם כלי זינן בכל מקרה כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא, ואילו בפרק כז' רבינו כותב שרק אם יש סכנה, מותרין לחזור למקומן עם כלי זינן. וכך מסביר מארי בהערה כו':

ראיתי מי שמצא סתירה בדברי רבנו שכאן כתב תורין בכלי זינן רק אם יד גויים תקיפה. דמשמע רק להצלת נפש המצילין עצמם, ולעיל פ"ב הל' כג משמע דמדרבנן הקילו כדי שלא להכשילן לעתיד: והנ"ל דלעולם מותרין לחזור	בכלי זינן מן התורה, וטעם זה "שלא להכשילן" שכתב בפ"ב הוא טעם לדאורייתא, וגם כאן מותר לחזור בנשקן, והתנאי אם יד גויים תקיפה אינו טעם לחזרה בנשקן, אלא טעם לעצם החזרה ומשום תחומין בין דאורייתא בין דרבנן. אע"פ שטלטול חמור מאסור תחומין דאורייתא, שטלטול נשקן בחזרה התורה התירה סופן משום תחלתן. והכא לא התירה, ואף בתחומין דרבנן עשו חזק לדבריהם כשלתורה.
---	--

מסביר מארי שהתורה התירה בכל מקרה לאלו שיצאו להציל, לחזור עם כלי זינן כדי שלא יתרשלו לעתיד לבוא. אולם התורה לא התירה איסור תחומין (12 מיל) על אף שהוא יותר קל מאיסור הוצאה מרשות לרשות של כלי זינן, ולכן גם חז"ל עשו חיזוק גם לאיסור של 2,000 אמה מדרבנן אלא אם כן יש סכנה מצד הגויים.

ההסבר לכך הוא משום שדחוייה היא שבת מפני פיקוח נפש ולא הותרה, והיתר החזרת כלי הזין נכלל בכלל של דחוייה שבת על אף שבחזרה אין פיקוח נפש, אולם איסור תחומין לא הותר בכלל דחוייה אלא אם כן יש פיקוח נפש בחזרה.

יוצא איפוא שאדם שיצא להציל במקרה של פיקוח נפש מותר לו בכל מקרה לטלטל את כלי זינו משום ההיתר של התורה של לא להכשילן לעתיד לבוא, אולם לגבי יציאה מעבר ל-2,000 אמה, דין זה תלוי אם יד הגויים תקיפה שאז מותר לחזור למקומו ואילו אם יד הגויים אינה תקיפה מותר להם לנוע (עם כלי זינו) עד 2,000 אמה לכל רוח.

אם כי יש קושי בכך שמשלשון רבינו בפרק ב' משמע שמדין תורה מותרין גם לחזור למקומן בכל מקרה גם אם אין סכנה, שלא כדברי מארי, אולם אפשר להטעים את הסברו של מארי בכך שיש איסור של תחומין 2,000 אמה מדרבנן, אם אין סכנה, והרי אם אין איסור דאורייתא כלל של תחומין, על מה מבוסס איסור תחומין של 2,000 אמה שמהווה גזירה משום 12 מיל? לכן נראה שבמקום שאין סכנה, יש עדיין איסור תורה של תחומין בשונה מאיסור כלי זין שהותר בכל מקרה. ונראה שזה משום שכלי זין מהווה בטחון אישי ואם נמנע ממנו לטלטל נמצינו מכשילין אותו לעתיד, מה שאין כן אם יש איסור תחומין של 12 מיל, לא נמצינו מכשילין אותו כי עדיין יש לו טווח תנועה גדול מאד (12 מיל לכל כיוון).

שאלות בנושא:

1. מה דינה של משמרת שנקבעה מראש - האם נחשב כפיקוח נפש לכל דבר למרות שאין חולה מסוים. האם חובה להתכונן מראש (לינה בסמוך לבית חולים) או שמותר לחלל שבת לצורך הנסיעה ואם כן האם גם באיסורי תורה או רק בדרבנן?

תשובה: הטוב ביותר הוא שנהגים גויים יביאו ויחזירו את העובדים בשבת מאחר ואיסור הנאה מגוי הוא דרבנן, הרי הוא הותר כי עוסקים בפיקוח נפש. אם אין נהגים גויים, הטוב יותר הוא שהרופא יחליף את משמרתו עם גוי אולם לא עם יהודי כדי שלא להכשילו. אולם אם אין לו עם מי להחליף, הרצוי ביותר שיבוא לפני שבת וייסע אחרי שבת אולם אם יש לו משפחה שנפגעת מכך הרי הוא עשוי להימנע מלטפל בשבת במקרים של פיקוח נפש (נמצאת מכשילין) ולכן הרב אוירבך

2. האם עובד בית חולים שרואה שאין צורך שחברו יגיע למשמרת רשאי להתקשר אליו בשבת להודיעו שלא יבוא?

תשובה: מותר רק על ידי גוי.

3. בעל שהסיע את אשתו לביה"ח בשבת כדי שתלד שם. האם יותר לו לצאת מתחום ה-2,000 אמה מבית החולים וכן האם מותר לו לחנות את הרכב ולכבותו?

תשובה: רצוי מאד שאדם יזמין אמבולנס כי כל פעילותו היא לפיקוח נפש. לחלופין נהג מונית גוי ואם אין ברירה נהג מונית יהודי.

4. האם מותר לאשה יולדת הנוסעת ללדת בשבת, לקחת איתה דברים שנצרכים לה לשהות בבית חולים, לאו דווקא לשבת עצמה? מה לגבי טלטול מוקצה?

תשובה: היא צריכה להכין את כל הדברים מלפני שבת ותטלטל את המוקצים אגב החפצים המותרים.

5. יולדת אשר נסעה באמבולנס ובעלה לא היה בבית בעת נסיעתה, האם מותר לו לנסוע בשבת ללוות אותה בלידה כשהיא מעוניינת בכך?

תשובה: אם באמת היולדת תהיה בסכנה (בגלל הסף הרגשי) אם בעלה לא יגיע, יהיה מותר לו לבוא.